

Румик І.І.

к.е.н. доцент кафедри фінансів, обліку та аудиту
Університет економіки і права «КРОК», м. Київ

Грубар А.М.

Студентка ФММ

Національний Технічний Університет України «КПІ», м. Київ

ПРИЧИНИ І ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ В УКРАЇНІ

***Анотація.** У статті розглянуто явище дефіциту бюджету загалом та вплив який він здійснює на економіку країни, а також основні причини, в результаті яких виникає бюджетний дефіцит. У рамках дослідження було проведено ретроспективний аналіз дефіциту бюджету України за період 2008-2015 рр. Проаналізовано тенденцію щодо щорічного збільшення бюджетного дефіциту України за вказаний період. Розглянуто критерії оцінювання та подолання бюджетного дефіциту країн Євросоюзу. Виділено причини бюджетного дефіциту України та запропоновано шляхи вирішення цієї проблеми. У статті досліджено світовий досвід вирішення проблеми дефіциту бюджету. Розглянуто базові принципи програми подолання бюджетного дефіциту в Україні, яка була розроблена В.М. Федосовим на основі аналізу результатів економічної політики урядів західноєвропейських держав. Визначено основні методи фінансування дефіциту державного бюджету та вказано їх недоліки. Особливу увагу приділено емісійному та позиковому методам фінансування дефіциту бюджету.*

Ключові слова: бюджет, бюджетний дефіцит, доходи, витрати, податкова система.

Rumyk I.I.

Hrubar A.M.

CAUSES AND WAYS TO REDUCE THE BUDGET DEFICIT IN UKRAINE

***Annotation.** In the article the phenomenon of the budget deficit in general, the impact that it has on the economy and the main reasons due to which there is a budget deficit were reviewed. A retrospective analysis of the budget deficit of Ukraine for the period 2008-2009 was performed. The trend on the annual increase in the budget deficit of Ukraine for the pointed period was analysed. The criteria of evaluation and ways to overcome the budget deficit of the EU countries were considered. The causes of the budget deficit of Ukraine and the ways to solve this problem were highlighted. The world experience of the budget deficit management was considered. The basic principles of the program to overcome the budget deficit in Ukraine, which had been developed by the economist V.Fedosov basing on the governments activities of the Western European countries, were reviewed. The main methods of financing the budget deficit were identified and their disadvantages were indicated. Particular attention was paid to issue and debt methods of budget deficit financing.*

Keywords: budget, budget deficit, profit, cost, tax system.

Румик І.І.

Грубар А.М.

ПРИЧИНЫ И ПУТИ МИНИМИЗАЦИИ БЮДЖЕТНОГО ДЕФИЦИТА В УКРАИНЕ

***Аннотация.** В статье рассмотрены явление дефицита бюджета в целом и влияние который он осуществляет на экономику страны, а также основные причины, в результате которых возникает бюджетный дефицит. В рамках исследования было проведено ретроспективный анализ дефицита бюджета Украины за период 2008-2015 гг. Проанализирована тенденция ежегодного*

увеличения бюджетного дефицита Украины за указанный период. Рассмотрены критерии оценки и преодоления бюджетного дефицита стран Евросоюза. Выделены причины бюджетного дефицита Украины и предложены пути решения этой проблемы. В статье исследован мировой опыт решения проблемы дефицита бюджета. Рассмотрены основные принципы программы преодоления бюджетного дефицита в Украине, которая была разработана В.М. Федосовым на основе анализа результатов экономической политики правительств западноевропейских государств. Определены основные методы финансирования дефицита государственного бюджета и указано их недостатки. Особое внимание уделено эмиссионному и заемному методам финансирования дефицита бюджета.

Ключевые слова: бюджет, бюджетный дефицит, прибыль, издержки, налоговая система.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. В сучасних умовах розвитку економіки України проблема дефіциту бюджету гостро постає у суспільстві. Бюджетний дефіцит є одним із явищ, які негативно впливають на економіку будь-якої країни, Україна відноситься до країн, в яких дефіцит бюджету набув хронічного характеру. Зростання дефіциту бюджету погіршує соціальний та економічний розвиток країни, створює кризу у сфері державних фінансів, грошової системи, а також посилює інфляційні процеси у державі. Щороку обсяг бюджетного дефіциту України зростає, що в умовах загального економічного спаду потребує від уряду системних рішень, спрямованих на вирішення даної проблеми. Необхідність ґрунтовного аналізу вказаної проблематики та пошуку шляхів зниження обсягів бюджетного дефіциту України і визначає актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика бюджетного дефіциту була і залишається предметом наукового інтересу багатьох вітчизняних

економістів, зокрема: Л.В. Гладченко, Л.М. Гордєєва, О.М.Куніцин, С.В. Мочерний, І.В. Невінчаний, В.І. Оспіщева, Н.І. Рєдіна, К.В.Самсонова, В.М. Федосова, С.І.Юрій.

Формування цілей статті. Цілями дослідження є ознайомлення з сучасним станом дефіциту бюджету України та пошук шляхів вирішення цієї проблеми з орієнтацією на європейський досвід.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Бюджетному кодексі України, а саме у ст.2 п.21 зазначено, що дефіцит бюджету - перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету) [3].

Бюджетний дефіцит не можна однозначно розглядати як позитивне або негативне явище, адже це залежить від багатьох факторів(походження дефіциту, спробу його фінансування, загальний стан економіки країни і т.д.). Але це складне явище, яке з позиції держави завжди небажане та негативне.

Від'ємне бюджетне сальдо не слід завжди пов'язувати саме з економічною кризою. Дефіцит може виникати також внаслідок окремих заходів державного регулювання економіки. Наприклад, у результаті значних урядових інвестицій в розвиток різних соціально-економічних галузей. Проте найчастіше дефіцит є результатом економічної кризи, порушення економічних зв'язків, неефективності податкової системи і інших негативних явищ.

Бюджетний дефіцит – це явище майже постійне в економіці кожної країни. Бюджетний дефіцит викликаний скороченням доходів у бюджет і ростом видатків із бюджету, і є однією із основних причин інфляції.

Розглянемо таблицю 1, в якій представлено динаміку дефіциту бюджету України у 2008-2015рр.

Таблиця 1

Державний бюджет України в 2008-2015 роках, (млн. грн.)

Рік	Доходи	Витрати	Кредитування	Сальдо (дефіцит бюджету)	% ВВП
2008	231686,3	241454,5	2732,5	-12500,7	-1.32%
2009	209700,3	242437,2	2780,3	-35517,2	-3.89%
2010	240615,2	303588,7	1292,0	-64265,5	-5.94%
2011	314616,9	333459,5	4715,0	-23557,6	-1.79%
2012	346054,0	395681,5	3817,7	-53445,2	-3.79%
2013	339180,3	403403,2	484,7	-64707,6	-4.45%
2014	356957,7	430108,8	4919,4	-78070,5	-4.98%
2015	534648,7	576848,3	2950,9	-45150,5	-

Джерело: систематизовано автором на основі [6]

Отже, із таблиці 1 ми можемо побачити, що з 2008 по 2015 років сальдо бюджету України є від'ємним, тобто має місце дефіцит. Оцінюється він зазвичай в відсотках від ВВП. Величина бюджетного дефіциту у світі коливається від 3 до 15% від ВВП [5]. Як ми можемо побачити, в Україні максимальний розмір дефіциту за досліджуваний період досягає 5,94%. Країни ЄС максимально можливим рівнем вважають 6% від ВВП, хоча вже за 3% його рівня спостерігаються зростання інфляції та зменшення інвестиційної активності [5]. Оскільки орієнтиром для України повинні бути високорозвинені країни, то можна стверджувати, що зараз ми спостерігаємо критичний рівень бюджетного дефіциту.

Рис.1 Доходи і витрати бюджету України у 2008-2015 роках [6]

У 2008-2015рр витрати бюджету України завжди перевищують доходи (див рис 1). Щоб отримати додаткові доходи у бюджет, держава зазвичай випускає цінні папери, здійснює грошову емісію, іноді здійснює приватизацію, бере позики (внутрішні та зовнішні) та кредити. Але зловживати позиками та кредитами не слід, адже державі слід дотримуватися оптимального розміру державного боргу і прагнути його мінімізувати.

У країнах ЄС з метою управління ризиками дефіциту бюджету правове регламентування бюджетного дефіциту включає Маастрихтські критерії (державний борг не повинен перевищувати 60% ВВП, а бюджетний дефіцит - 3% ВВП) та фінансові санкції до країн-порушниць у випадку недотримання визначених критеріїв [9].

Причини дефіциту бюджету можуть бути різними. Виникнення і зростання дефіциту бюджету може бути зумовлене економічними кризами, мілітаризацією економіки, веденням війн, економічною нестабільністю, зростанням заборгованості місцевих бюджетів, безконтрольним зростанням інших витрат з бюджету і т.д.[4].

Один із дослідників бюджетного дефіциту – Оспіщев В.І. виділяє такі основні причини його виникнення:

- зменшення приросту національного доходу внаслідок економічної кризи і спаду виробництва;
- збільшення державних видатків на фінансування неекономічних сфер діяльності, особливо на державне управління й економічно необґрунтовані соціальні програми;
- падіння доходів в умовах кризового стану економіки та зменшення надходжень до держбюджету;
- циклічні спади в економіці, особливо якщо вони глибокі й тривалі;
- неефективний механізм оподаткування суб'єктів господарювання, коли завищений податковий тиск зумовлює поступове зниження ділової активності та тінізацію економіки;

- не правильно визначені орієнтири та непослідовність фінансово-економічної політики;
- слабкий фінансовий контроль із боку держави за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів;
- збереження ситуації, за якої найприбутковішими є вкладення капіталу у сфери нематеріального виробництва (торговельно-посередницьку та фінансово-кредитну);
- зростання внутрішнього й зовнішнього державного боргу;
- у короткостроковій перспективі — зменшення податків з метою підвищення ділової активності та стимулювання економіки (без відповідного коригування бюджетних витрат) [5].

Значний вплив на бюджетний дефіцит чинить безробіття. Його зростання призводить до збільшення витрат держави. А унаслідок зниження безробіття відбувається зростання доходів держави (працюючі громадяни отримуючи заробітну плату мають можливість більше купувати товарів і отримувати послуг, а також сплачувати податки). Тому зниження безробіття є важливим напрямом зниження бюджетного дефіциту [7].

На нашу думку, основними причинами бюджетного дефіциту саме в Україні є криза у всіх сферах економіки, зменшення національного доходу та збільшення бюджетних витрат, відсутність чіткої стратегії і в результаті неефективне проведення реформ, великий обсяг тіньової економіки, нераціональне використання бюджетних коштів, неефективний механізм оподаткування, корупція та значні військові витрати, низька купівельна спроможність населення.

Світовий досвід визначає чотири основні способи вирішення проблеми бюджетного дефіциту:

- скорочення бюджетних витрат;
- пошук джерел додаткових доходів;
- випуск (емісія) незабезпечених грошей з метою використання для

фінансування державних витрат;

- позика грошей у банків, господарських організацій, громадян, інших держав, іноземних та міжнародних фінансових організацій [7].

Програма конкретних заходів щодо скорочення бюджетного дефіциту, що була запропонована В.М. Федосовим на основі діяльності Європейських урядів, включає такі заходи:

- зміна напрямків інвестування у галузі народного господарства з метою значного підвищення прибутку;
- зниження воєнних витрат;
- зберігання фінансування лише найважливіших соціальних програм;
- мораторій на прийняття нових соціальних програм, що потребують значного бюджетного фінансування;
- заборона центральному банку країни надавати кредити урядовим структурам будь-якого рівня без належного оформлення заборгованості державними цінними паперами [8].

Також у світовій практиці для зниження бюджетного дефіциту широко використовується така форма, як залучення в країну іноземного капіталу. З його допомогою вирішується одразу декілька завдань - скорочуються бюджетні витрати, призначені на фінансування капіталовкладень (а отже, зменшується розрив між прибутками і витратами), розширюється база для виробництва товарів і послуг, з'являються нові платники податків (отже, збільшуються надходження в бюджет)[8].

З точки зору додаткової емісії у світовій практиці застосовуються два методи подолання бюджетного дефіциту: емісійний і беземісійний. Емісійний метод покриття бюджетного дефіциту пов'язаний з використанням грошово-кредитної емісії. Такий метод вважається недостатньо ефективним, оскільки може негативно вплинути на економічну ситуацію в країні. Бюджетним кодексом України визнано, що емісійні кошти Національного банку України не можуть використовуватися в якості джерела фінансування дефіциту Державного бюджету

України. Держава повинна формувати свою бюджетну політику таким чином, щоб забезпечувати скорочення бюджетного дефіциту шляхом збільшення надходжень до бюджету та зменшення його видатків [1].

У разі використання грошової емісії основним питанням, яке слід вирішити, є напрям призначення цих коштів — для інвестування чи на фінансування поточних витрат. Якщо кошти спрямовуються в інвестиції, то це дає у можливість подальшому збільшити ВВП, що, в свою чергу, буде стримувати інфляцію. У разі використання коштів на поточні витрати інфляція стає невідворотною.

Іншим засобом покриття бюджетного дефіциту є метод державних позик - як внутрішніх, так і зовнішніх. Головною вадою державних позик є зростання державного боргу, а його необхідно виплачувати з відсотками. Існує вислів: «сьогоднішні державні позики — це завтрашні податки».

Боргове фінансування бюджетного дефіциту нерідко розглядається як антиінфляційна альтернатива монетизації дефіциту. Однак борговий спосіб фінансування не усуває загрози зростання інфляції, а тільки створює тимчасову відстрочку для цього зростання, що є характерним для багатьох перехідних економік. Якщо борг досягає великих розмірів, то може виникнути стрімке зростання виплат за цим боргом, і величина коштів на обслуговування боргу може стати настільки великою, що перетворюється на основну статтю витрат держбюджету [2].

Висновки. Отже, дослідивши питання дефіциту бюджету, ми визначили, що в Україні ця проблема досягла критичної межі. На сучасному етапі розвитку економіки нашої країни, така проблема як дефіцит бюджету є першочерговою для вирішення. Урядам західноєвропейських країн, як правило, вдається дотримуватися оптимального розміру дефіциту державного бюджету, і їх досвід у вирішенні цієї проблеми може бути використаний і нашою державою. Україні в питанні управління дефіцитом бюджету слід орієнтуватись на запобігання збільшення кризи у фінансовому секторі, варто збільшувати інвестиційні видатки бюджету, необхідно стимулювати внутрішній попит і зміцнювати стійкість

банківських установ за рахунок нарощування статутних капіталів. Ідеального методу покриття бюджетного дефіциту не існує, так як кожен шлях має певні негативні наслідки. Однак для вирішення проблеми зростаючого дефіциту бюджету в Україні слід реалізувати системні реформи, спрямовані на вирішення цієї проблеми.

Література

1. Артус М.М. Бюджетна система України Навчальний посібник / М.М. Артус, Н.М. Хижа К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005.- 220 с.
2. Базилінська О.Я. Макроекономіка. Навч. пос. /2-ге видання, випр. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 442 с.
3. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
4. Мочерний, С. В. Основи економічних знань [Текст] : підручник / С. В. Мочерний. - 2-ге, уточнене. - К. : Академія, 2001. - 310 с.
5. Оспіщев В.І. Курс для фінансистів: Навч. посіб. Рекомендовано МОН / В.І. Оспіщев — К., 2008. — 567 с.
6. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=23487024&cat_id=57896
7. Самсонова К. В. Проблеми фінансування бюджетного дефіциту в Україні / К. В. Самсонова / Кіровоградський національний технічний університет. – УДК 336.14.025.3. – 2011.
8. Федосов В.М. Бюджетний дефіцит у контексті західної фінансової теорії і практики / В.М. Федосов, Л. Гладченко // Финансовые риски. – 2006. - № 3. – С. 19-32.
9. Федосов В.М. Бюджетна система: підручник / Федосов В.М., Юрій С.І. – К.: Центр учбової літератури; Тернопіль : Економ. думка. 2012. - 871с.

References

1. Artus M.M. Byudzhetna sistema UkraYini Navchalniy posIbnik / M.M. Artus, N.M. Hizha K.: Vid-vo Evrop. un-tu, 2005.- 220 c.
2. BazIIInska O.Ya. MakroekonomIka Navch. pos. /2-ge vidannya, vipr. – K.: Tsentr uchbovoYi IIteraturi, 2009. – 442 s.
3. Byudzhetniy kodeks UkraYini [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
4. Mocherniy, S. V. Osnovi ekonomIchnih znan [Tekst] : pI druchnik / S. V. Mocherniy. - 2-ge, utochnene. - K. : AkademIya, 2001. - 310 s.
5. OspIshev V.I. Kurs dlya fInansistIv: Navch. posIb. Rekomendovano MON / V.I. OspIshev — K., 2008. — 567 s.
6. Oficiyniy sayt Nacional`nogo banku Ukrayiny [Elektronniy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=23487024&cat_id=57896
7. Samsonova K. V. Problemi fInansuvannya byudzhetnogo defItsitu v UkraYinI / K. V. Samsonova / KIrovogradskiy natsIonalniy tehnIchniy unIversitet. – UDK 336.14.025.3. – 2011.
8. Fedocov V.M. Byudzhetniy defItsit u kontekstI zahIdnoYi fInansovoYi teorIYi I praktiki / V.M. Fedosov, Gladchenko L. – 2009. - # 3. - 352s.
9. Fedosov V.M. Byudzhetna sistema [Tekst]: pI druchnik / Fedosov V.M., YurIy S.I. – K.: Tsentr uchbovoYi IIteraturi; TernopIl : Ekonom. dumka. 2012. - 871s.